

שיעור שישי

ביעור חמצו של נכרי — שיטת הרמב"ם

מראי מקומות: דף ה ע"ב "אמר מר" וכו', ורבנו חננאל שם; דף ל ע"א "ואזדא רבא" וכו', ורבנו חננאל שם; שלטי הגיבורים דף ב ע"א סימן ב; רמב"ם, הלכות חמץ ומצה, פרק ד הלכה ג, ומשנה למלך שם; שם, הלכה ד — ראב"ד ומגיד משנה שם; שו"ע אר"ח סימן תמ סעיף ד — באר הגולה ורע"א שם; קצות החושן סימן שפו ס"ק ז.

"אמר מר: יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים? תלמוד לומר 'לא ימצא'; הא אמרת רישא: שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. לא קשיא, הא דקביל עליה אחריות, הא דלא קביל עליה אחריות, כי הא דאמר להו רבא לבני מחוזא: בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, כיון דאילו מיגנב ואילו מיתביד ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי ואסור. הניחא למאן דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי, אלא למאן דאמר לאו כממון דמי מאי איכא למימר? שאני הכא דאמר 'לא ימצא'. איכא דאמרי: הניחא למאן דאמר דבר הגורם לממון לאו כממון דמי, היינו דאיצטריך 'לא ימצא', אלא למאן דאמר כממון דמי, 'לא ימצא' למה לי? איצטריך, סלקא דעתך אמינא הואיל וכי איתיה — הדר בעיניה, לאו ברשותיה קאי, קמשמע לן". בדין זה נחלקו הרמב"ם והראב"ד. הרמב"ם כתב (בהלכות חמץ ומצה, פרק ד, הלכה ד): "גוי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו ואונסו לשלם, אע"פ שלא

קבל אחריות — הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאילו הוא שלו, מפני שמחייבו האנס באחריותו". וכתב הראב"ד: "דבר זה הוציא ממאי דאמר להו רבא לבני מחוזא: 'בעירו חמירא דבני חילא, כיון דאילו מיגניב ברשותיכו הוא, כדידכו דמי, ונדמה לו שזה האחריות מן האנס הוא, ועל כרחם היה', והקשה על כך: 'וא"כ במוצאי הפסח איך היה נמצא, שהיה אומר להם רב נחמן: 'פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא'? והלא נשרף היה כשלהם". הראב"ד מקשה, שאם אכן חובת ביעור החמץ של בני החיל הייתה מוטלת על הנפקדים משום שקיבלו זאת באונס, כפי שכתב הרמב"ם, לא היה מובן כיצד הגמרא בפרק שני אומרת שרב נחמן התיר להביא חמץ זה? הרי יש חיוב לבערו. ולכן הוא מסביר ש"ודאי לא היה אונס בדבר כלל, ויכולים היו להחזירו לשמירת עצמן כשירצו, וערב הפסח החזירוהו להם, ומוצאי הפסח נטלוהו מהם", אך "התשלומין שהם מן האונס אינן כדין אחריות", וה"מגיד משנה" מוסיף: "וכן כתבו מקצת המפרשים ז"ל, שזה האחריות מדין ומחק המלכות היה, שהיה עליהם לפרנס אנשי החיל שהיו שומרים העיר". ה"מגיד משנה" מסביר שלדעת הראב"ד אין מדובר באונס, אלא בחוק המלכות המחייב את בני העיר לספק מזונות לאנשי החיל השומרים על העיר, ומכיוון שכן יכולים היו בני העיר לתת את החמץ לבני החיל קודם הפסח, ולהחזירו אליהם לאחר הפסח, שהרי הכל נעשה מתוך רצון. לפי הסבר הרמב"ם, הסובר שמדובר כאן בדין אונס, קשה לומר שהם היו יכולים להחזיר את החמץ קודם הפסח לבני החיל, ולקחתו מהם לאחר הפסח, שהרי אנשי החיל לא היו מסכימים לכך, וממילא אין מובנת הגמרא בפרק שני, אולם לפי הסבר הראב"ד, שאין מדובר כאן באונס, אלא ברצון, מובן שהם יכלו להחזיר את החמץ קודם הפסח לבני החיל, ולקחתו מהם בחזרה לאחר הפסח, ובני החיל היו מסכימים לכך, וממילא מובנת הגמרא בפרק שני. אולם ה"מגיד משנה" מסיים ואומר: "אבל בהלכות ה"ר יצחק אבן גיאת ז"ל נראה כדברי רבינו, שכך כתוב שם: פירוש, אנשי החיל שהיו [אצלם, היו] נותנין

להם קמח לעשות לחם, ואם נגנב או אבד — אין משגיחין בהן אלא פורעין אותו, משום הכי אמר להן: בעירו, עכ"ל. הר"י ן' גיאת מסביר, שלפי הרמב"ם מדובר באופן שהיה הקמח שייך לבני החיל, והם כפו את בני העיר רק לאפות להם מהקמח חמץ, וכן כתב גם רבנו חננאל, ש"בני החיילות היו מפקידין את החמץ שלהן בבתי ישראל, והיו נותנין להם קמח ואומרין להם: עשו לנו לחם, ואפילו אם אבד אותו הלחם באונס, אין משגיחין אלא מענישין אותם, נמצא אותו לחם — כל זמן שהוא אצלם, כאלו שלהם הוא" וכו'. ולפי זה מובן שגם לפי הרמב"ם ניתן להסביר שבני החיל הסכימו לקבל לידם את החמץ במשך חג הפסח, שכן הכפייה לא הייתה על שמירת החמץ, אלא על אפייתו.

והנה, בפרק שני (בדף ל ע"א) כתב רבנו חננאל: "מראין הדברים דחמירא דא, דבני חילא, ברשות ישראל הות, ואע"ג דכדידהו הות דמיא — הוה שרי רב נחמן, דהא על ידי תערובת היא", ואם כן הוא מסביר, בניגוד לשאר הראשונים, שהחמץ היה מותר לאחר הפסח מדין תערובת, ולכאורה אין זה מובן לאיזו תערובת הוא מתכוון? וצריך לומר, שמכיוון שלפי הסברו בסוגייתנו, מדובר היה באופן שבני החיל נתנו את הקמח, ובני העיר הוסיפו מים ושמרים ואפו זאת, לכך הייתה שם תערובת של קמח השייך לגויים ומים ושמרים השייכים לישראל, ותערובת של ישראל וגויים מותרת.

הגר"א, הולך אף הוא לשיטת הרמב"ם, ועל דברי השו"ע (בסימן תמ, סעיף א), ש"אפילו אם אינו חייב באחריותו בדין, אלא שיודע שהנכרי אלם ויכפהו לשלם אם יאבד, חייב לבערו", הוא כותב (בס"ק ה): "ואפילו אם כו' — שם, 'בעירו חמירא כו' דאלו מיגנב' כו', וע"פ הדין אינו נעשה שומר לנכרי, כמ"ש בח"מ סי' ש"א ס"ט, וכן מ"ש 'הפקידו אצלו' וכו' מיירי ג"כ בכה"ג, ובזה מתורץ קושיית הרא"ש, ודבריו תמוהין מש"ש דסתם כו'". הגר"א מסביר שחייבים לומר שמדובר אצלנו על גוי אלם, שהרי אם היה

מדובר על גוי שאינו אלם, לא היה מובן מדוע הישראל מתחייב בשמירת חמצו? הרי אין שמירה לגוי. ולפי זה מובן שגם הגמרא בהמשך (בדף ו ע"א) דנה בשאלה האם בהמת ארנונא חייבת בבכורה, לא מכוח זכויות ממוניות, אלא מכוח דין האלמות, שכן מכוח האלמות של הגויים, או של מלכותם, ניתן לומר שיש "יד נכרי באמצע", והבהמה פטורה מן הבכורה, ולכן הסמיכה הגמרא את הדיון בשאלה זו לסוגיית הגמרא אצלנו. ולפי ההסבר הזה ניתן להבין את תחילת הסוגיא אצלנו. הגמרא שואלת כיצד הברייתא אוסרת לקבל פיקדונות מן הנכרים? הרי מתוך הרישא של דבריה משמע שהדבר מותר. והיא מתרצת, שברישא מדובר באופן שלא קיבל אחריות, ובסיפא מדובר באופן שקיבל אחריות, ומוסיפה: "כי הא דאמר להו רבא לבני מחוזא" וכו', ולכאורה אין זה מובן מדוע הגמרא מביאה דווקא את פסקו של רבא? הרי ישנם מקומות רבים שמדובר בהם שהנפקד מקבל עליו אחריות. אלא הסבר הדבר הוא, שהיה צריך להביא דווקא את פסקו של רבא מכיוון ששם מדובר בגוי אלם. במקומות האחרים אין מדובר בגוי אלם, ולכן גם אם קיבל עליו אחריות, מכל מקום אין שמירה לגוי, ואין הוא מתחייב בשמירתו, ולכן היה צריך להביא דווקא את פסקו של רבא, שמדובר בו בגוי אלם, כדי שהישראל יקבל עליו אחריות ויתחייב לבער את החמץ. והגר"א מוסיף, שגם בדין "נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובציקו בידו... הפקידו אצלו — זקוק לבער" מדובר בגוי אלם, ולכן הישראל התחייב באחריות החמץ. אולם יש צורך להבין מדוע ב"יחד לו בית" אין הוא זקוק לבער? הרי אם מדובר בגוי אלם, הישראל ודאי קיבל עליו אחריות גם בשייחוד לו בית. אלא מכאן שגם כאשר מדובר בגוי אלם, מכל מקום אין הישראל מחויב בשמירת חמצו ובביעורו אלא כאשר החמץ נמצא ברשותו, אולם כאשר הגוי האלם אנס את הישראל לקבל אחריות על חמץ שנמצא בביתו של הגוי — אין הישראל מחויב בביעורו, ואפילו לשיטות הראשונים הסוברות שייחוד הבית אינו מפקיע מן הישראל את חיוב האחריות.

ובהמשך הסבר סוגייתנו, לאחר שכתב רבנו חננאל ש"בני החיילות היו מפקידין את החמץ שלהן בבתי ישראל, והיו נותנין להם קמח ואומרין להם עשו לנו לחם, ואפילו אם אבד אותו הלחם באונס אין משגיחין אלא מענישין אותם, נמצא אותו לחם — כל זמן שהוא אצלם, כאלו שלהם הוא", מוסיף רבנו חננאל וכותב: "ואע"ג דאמרינן, דבר הגורם לממון הוא, כלומר לכשיאבד אני אשלם, ואותה העת נמצא כאלו ממונו אבד, אבל כל זמן שהוא ממון הו"א דנכרי הוא, קמ"ל דבין כך ובין כך אסור", והוא בא בדבריו אלו להסביר את דברי הגמרא: "למאן דאמר כממון דמי, לא ימצא למה לי? איצטריך, סלקא דעתך אמינא הואיל וכי איתיה — הדר בעיניה, לאו ברשותיה קאי, קמשמע לן", אולם מתוך שהוא כותב, ש"הו"א דנכרי הוא", משמע שלמסקנה אנו מבינים שהפסוק "לא ימצא" לימד אותנו שהחמץ שייך לישראל. את דברי הגמרא ניתן להבין בשני אופנים. ניתן להבין שכוונת הגמרא היא, שהפסוק "לא ימצא" מלמדנו שעל אף שבדרך כלל דבר הנמצא בעין אינו מוגדר כדבר הגורם לממון, ואין הוא נחשב כממון, ולכן אין מתחייבים עליו, אולם בחמץ מתחייבים גם על דבר שאינו מוגדר כדבר הגורם לממון. וניתן להבין שכוונת הגמרא היא, שהפסוק "לא ימצא" מלמדנו שבחמץ גם דבר שבדרך כלל אינו מוגדר כדבר הגורם לממון, מוגדר כדבר הגורם לממון. אמנם בדרך כלל דבר הנמצא בעין אינו כממון, אולם בפסח הוא כממון, ואת זאת אנו לומדים מן הפסוק "לא ימצא", ולכן החמץ נחשב כשייך לישראל. וכך משמע מתוך לשונו של רבנו חננאל. לפי שיטת רבנו חננאל, אמנם בדרך כלל דבר הנמצא בעין אינו מוגדר כממון, אולם בפסח — כפי שהתורה אמרה שעל אף שהחמץ אינו נמצא ברשותו של האדם, הוא נחשב כנמצא ברשותו, כך גם היא אמרה שאף על פי שהוא אינו דבר הגורם לממון, מכל מקום הוא נחשב כממון. התורה מחדשת חיובים מעבר לכללים המקובלים של החיובים.

ה"קצות" (בסימן שפו, ס"ק ז), לעומת זאת, סובר בניגוד לרבנו חננאל, שגם למסקנת הגמרא דבר הגורם לממון אינו כממון. אמנם הפסוק "לא ימצא" מלמדנו שבחמץ מתחייבים אף על דבר הנמצא בעין, אולם הדבר הנמצא בעין אינו נהפך להיות כממון. ואפילו לשיטת רבי שמעון, הסובר שדבר הגורם לממון הוא כממון, אין הדברים אמורים אלא כשהוא מזיק בפועל וגורם בעקיפין לחיוב תשלומים, ולא כשהחפץ ישנו בעין ויש רק חשש שיינזק. והוא מוכיח זאת מתוך דברי רש"י בסוגייתנו (בדף ו ע"א, ד"ה הואיל), שכתב: "וכי אמרה ר' שמעון לההוא, היכא דאינו בעין, כגון גבי גונב קדשים, שהיו הבעלים חייבין באחריותן, אמר רבי שמעון אף על פי שאין כפל להקדש, דכתיב 'לרעהו' ולא להקדש, הכא חייב, דכיון דזה חייב באחריותן, 'רעהו' קרינא ביה, דהא גרם לו להתחייב ממון". והוכחה נוספת הוא מביא מתוך דברי רבי מאיר (בבבא קמא צ ע"א), האומר ש"המוכר עבדו לאחר ופסק עמו על מנת שישמשנו שלשים יום... ראשון ישנו בדין יום או יומים מפני שהוא תחתיו", וזאת אף שהוא סובר כרבי שמעון, שדבר הגורם לממון הוא כממון, והעבד צריך להיות שייך לשני מכיוון שלאחר שלושים יום הוא יהיה שייך לו. אלא מכאן מוכיח ה"קצות", שדברי רבי שמעון נאמרו רק כאשר נוצר נזק ממשי, אלא שהוא בעקיפין, ולא כאשר עדיין לא נוצר כל נזק. אולם למעשה ניתן לומר, שאין להוכיח מכאן דבר, וזאת מכיוון שדבר הגורם לממון הוא פחות מקניין רגיל וקניין פירות, ואף מקניין לזמן ומשכירות. ניתן לומר שגם אם דבר הגורם לממון הוא כממון אף אם לא נוצר עדיין כל נזק, מכל מקום קניין פירות הוא קניין משמעותי בהרבה ממנו, ולכן אומר רבי מאיר שהעבד נחשב כשייך לראשון ולא לשני. ועל פי היסוד הזה ניתן לתרץ אף את קושית ה"קצות" מעיר הנידחת. ה"קצות" הקשה, שמתוך דברי הגמרא בסנהדרין (בדף קיב ע"ב), האומרת שקודשי מזבח של עיר הנידחת ימותו כדין ממון בעלים, מכיוון שאנשי עיר הנידחת חייבים באחריותם ודבר הגורם לממון הוא כממון, משמע שהכלל

האומר שדבר הגורם לממון הוא כממון קיים גם כאשר יש רק חשש לנזק, ולא נזק ממשי הנגרם בעקיפין. אולם גם פה ניתן לומר, שאמנם דבר הגורם לממון נחשב כממון ממש רק אם נגרם נזק ממשי, אך גם כאשר יש רק חשש לנזק, יש לו זיקה מסוימת לחפץ, ומכיוון שבעיר הנידחת מספיקה שותפות כל שהיא של בני העיר בחפץ על מנת שיהיה צורך לשרפו, לכן קודשי המזבח של עיר הנידחת ימותו. וכעין זה תירצנו בשיעור הקודם אף את קושית בעל ה"שאגת אריה" על הרא"ש, ואמרנו שגם אם שכירות לא קניא, מכל מקום יש לשובר זכויות ממוניות מסוימות במקום המושבר.

וישנן שתי נפקא מינות לספק האם חידש הפסוק "לא ימצא", שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון הנחשב כממון, והחיוב הוא מצד שהחמץ שייך לישראל מבחינה ממונית, או שהפסוק "לא ימצא" מחדש שחייבים לבער חמץ על אף שאין הוא דבר הגורם לממון, מכיוון שיש לישראל חיוב שמירה עליו. הנפקא מינה הראשונה היא לעניין דינו של הרא"ש המובא בשו"ע (בסימן תמ, סעיף ד), ולפיו "ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או אצל הא"י — אע"פ שקבל עליו הנפקד אחריות, עובר עליו (אף) המפקיד". בעל "באר הגולה" כתב על כך: "כן מוכרח בדבריו, שהרי כ' בסעי' א' שאם קבל עליו הנפקד אחריות, דעובר עליו וחייב לבערו, וכן פסק הב"ח, ע"ש", ואילו רבי עקיבא איגר כתב: "ואולם יש לדון, דבס"א, בעכו"ם שהפקיד חמצו לישראל, בזה הנפקד עובר בקיבל אחריות, אבל בישראל שהפקיד לחבירו, דמשעה שהגיע ע"פ בשעה ו' דנאסר בהנאה פסקה אחריותו, דהא הוא כעפר' בעלמא" וכו'. בעל "באר הגולה" כותב, שכפי שבסעיף א למדנו שנפקד שקיבל עליו אחריות חייב בביעור החמץ, כך גם בסעיף ד הנפקד חייב בביעור החמץ, מכיוון שקיבל עליו אחריות. ורבי עקיבא איגר כותב שיש הבדל בין שני הדינים, שכן בסעיף א מדובר במפקיד גוי, ולכן קבלת האחריות של הנפקד נמשכת אף

בימי הפסח, וכך גם חובת הביעור, ואילו בסעיף ד מדובר במפקיד ישראל, שבערב פסח חמצו מוגדר כעפר בעלמא, ומכיוון שבשעה השישית פוקעת ממנו בעלותו על החמץ, לכן בטלה בשעה זו גם חובת האחריות של הנפקד, וכך גם חובת הביעור שלו, שכן החמץ פוסק להיות ממון. אולם לפי בעל "באר הגולה" ניתן לומר, שכפי שלמדנו (בדף ו ע"ב) שעל אף שהחמץ אינו נמצא ברשותו של האדם, מכל מקום התורה עשתה אותו כנמצא ברשותו, כך גם היא חידשה שעל אף שאין הוא ממון, מכל מקום הוא נחשב כממון, ולכן הוא חייב בביעורו. ואם כן המחלוקת בין בעל "באר הגולה" לבין רבי עקיבא איגר היא, שלדעת בעל "באר הגולה" מסקנת הגמרא היא ש"לא ימצא" לימד שבפסח החמץ מוגדר כדבר הגורם לממון, ואילו לדעת רבי עקיבא איגר גם בפסח אין אומרים שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון שהוא כממון, אלא הפסוק "לא ימצא" חידש, שעל אף שהחמץ אינו מוגדר כממון, מכל מקום מתחייבים עליו בפסח, אם יש חיוב שמירה של גוי. או שניתן גם להסביר, שאף רבי עקיבא איגר מודה שהחמץ מוגדר כממון, אלא שהוא סובר שמכיוון שבערב פסח נהפך החמץ להיות איסורי הנאה, לכן הנפקד לא קיבל עליו כלל התחייבות לשמור עליו לאחר שעה זו.

וישנה נפקא מינה נוספת. הריב"ש כתב (בסימן תא): "ולקנות חמץ לצורך הכותי במעותיו של כותי בחול המועד אסור גמור הוא, שהרי לכל הפחות איכא למיחש דלמא אתי למיכל מינה, ולא עוד אלא שהוא עובר עליו ב'בל יראה', לפי שבשהוא קונה אותה בשביל הכותי – אין הכותי בעל המעות קונה אותה, שהרי אין ישראל זה נעשה שליח לכותי, ולא זוכה בשבילו, דהא קי"ל דאין שליחות לכותי... ואף אם נאמר שהישראל אין דעתו לזכות בו לעצמו כיון שיש אסור בדבר, מ"מ גם הכותי לא קנה אותו, והרי הוא עדיין ברשות הכותי הראשון, וה"ל כחמצו של כותי ברשות ישראל בשקבל עליו אחריות, שהרי אם נאבד או נאנס בידו של

ישראל אין אחריותו על הכותי הראשון, שהרי כבר קבל מעותיו, אלא אחריותו על ישראל זה ועובר עליו. והקשה עליו ה"משנה למלך" (בהלכות חמץ ומצה, פרק ד, הלכה ג): "דלא דמי כלל לחמצו של עכו"ם ברשות ישראל וקבל עליו אחריות, דהתם שניהם בעלים מיקרו, זה מפני שגוף החמץ שלו, וזה מפני שאחריותו עליו, אבל הכא, עכו"ם הראשון — כיון שלקח דמיו נסתלק לגמרי, והוי הפקר, וישראל לא ניחא ליה דליקני שלא לעבור כמו שכתב הרב למעלה, אם כן אין כאן חמצו של ישראל כלל" וכו'. אולם בדעת הריב"ש נראה להסביר, שכוונתו היא שיש לישראל אחריות כלפי הגוי השני, שנתן לו את הכסף לקנות את החמץ, שכן הוא חייב לתת לו או כסף או חמץ. ולפי זה ייחלקו הריב"ש ו"המשנה למלך" בשאלה, האם הנפקד חייב בביעור החמץ גם אם חיוב האחריות שלו אינו קיים כלפי הבעלים אלא כלפי אדם זר. לדעת הריב"ש כל חיוב אחריות, גם כשאינו כלפי הבעלים, מחייב את הנפקד בשרפת החמץ, מכיוון שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון, שהוא כממון, ואילו לדעת ה"משנה למלך" אין חיוב האחריות מחייב את הנפקד בשרפת החמץ אלא כאשר הוא קיים כלפי הבעלים, ולא כלפי אדם זר, מכיוון שכלפיהם יש לו חיוב שמירה, ואין אנו אומרים שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון שהוא כממון במציאות זו. ואם כן נמצאנו למדים שיש נפקא מינה נוספת לשאלה, האם במסקנת הגמרא אנו סוברים ש"לא ימצא" מלמדנו שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון שהוא כממון, על אף שהוא נמצא בעין, או שאין הפסוק מלמדנו שהחמץ מוגדר כדבר הגורם לממון, אלא רק שישנו חיוב לבער את החמץ כשקיבל הנפקד אחריות כלפי הבעלים, מכיוון שכלפיהם יש לו חיוב שמירה.

והנה, הריא"ז כתב בדבריו (בפרק א, הלכה א, ס"ק יא) דין מחודש ואמר: "ונראה בעיניי שאם היה חמיצו של גוי מופקד אצלו, וקיבל עליו אחריות, והפקידו ביד גוי אחר שאינו בעליו — הרי זה עובר עליו, הואיל וקיבל עליו אחריות הרי הוא כשלו, והרי הוא כמפקיד

חמצו ביד הגוי" וכו'. הריא"ז הולך לשיטת רבנו תם, וסובר שחובת הביעור של הנפקד קיימת דווקא כשקיבל עליו אחריות, אך הוא מוסיף שחובת הביעור קיימת גם כשהחמץ אינו נמצא ברשותו, אם תחילה קיבל זאת לידי בתורת פיקדון, ולאחר מכן הפקיד את הפיקדון אצל הנכרי. ויש צורך להבין במה שונה דין זה מפיקדון שהופקד מתחילה אצל נכרי, שאין חלה עליו חובת הביעור? ונראה להסביר זאת על פי היסוד שאמרנו, ולפיו ניתן להבין את מסקנת הגמרא בשני אופנים. ניתן להבין שלמסקנה, הפסוק "לא ימצא" מלמדנו שחמץ מוגדר בדבר הגורם לממון שהוא כממון, וחובת הביעור הוא משום הממון הקיים כאן, וניתן להבין שאין החמץ מוגדר כממון, וחובת הביעור של החמץ אינו משום הממון, אלא משום שהנפקד חייב לשמור על החמץ. בשיעור הקודם הבאנו את דברי התוספות (ברך ו ע"א, ד"ה יחד), האומרים ש"רב פפא אית ליה מסברא, כיון שיחד לו בית — הוי כאלו קיבל עליו אחריות על חמצו של נכרי בביתו של נכרי", והקשינו כיצד ידע רב פפא מסברה דין שרב אשי לא ידע אותו אלא מתוך פסוק? ותירצנו שרב אשי סבר שקבלת אחריות היא התחייבות ממונית לפצות את בעליו של החפץ אם החפץ יינזק ותו לא, ולכן מסברה לא היה הבל בין אם החפץ נמצא בביתו או בבית אחר, והיה צורך בפסוק כדי לפטור אותו כאשר החפץ אינו נמצא ברשותו. ואילו רב פפא הבין שקבלת אחריות היא התחייבות לשמור על החפץ, ולכן ידע מסברה שכאשר החפץ אינו נמצא בביתו, והוא אינו יכול לשמור עליו — אין כאן קבלת אחריות של שמירה, והוא אינו חייב בביעורו. אולם כאן ניתן לחלק בין אם הופקד החמץ מלכתחילה אצל הגוי, או שרק לאחר מכן הופקד אצל הגוי. אם מלכתחילה הוא הופקד אצל הגוי, מובן שלא נוצר כאן כל חיוב של שמירה מצד הנפקד, ולכן הוא פטור מלבערו. אולם אם מלכתחילה הופקד החמץ אצל הנפקד, ורק לאחר מכן הועבר לביתו של הגוי — ניתן לומר שחיוב השמירה לא פקע, והנפקד מחויב לבערו, ולכן חילק הריא"ז בין שני הדינים.

וניתן להבין שזהו גם יסוד המחלוקת בין הראב"ד לרמב"ם. הראב"ד כתב ש"התשלומין שהם מן האונס אינן כדין אחריות", ואילו הרמב"ם כתב שגם תשלומים הבאים מחמת אונס הם כקבלת אחריות, ומחייבים את ביעור החמץ. וניתן להבין שיסוד המחלוקת ביניהם הוא, שלדעת הראב"ד קבלת אחריות היא עניין ממוני, ואם מן הדין אין הוא מחויב לשלם פיצוי על הנזק הנגרם לחמץ — אין זו קבלת אחריות, ולכן אין הוא מחויב לבער חמץ זה. ואילו לדעת הרמב"ם קבלת אחריות היא חיוב של שמירה, ואם הנפקד מעונין לשמור על החפץ, אין הברל אם רצונו נובע מחמת הדין או מחמת אונס, והדבר מוגדר כקבלת אחריות, ולכן הוא מחויב לבער את החמץ.

ועל פי היסוד הזה ניתן לתרץ אף את קושית הגר"א. הגר"א הקשה מדוע הגמרא אומרת שהנפקד קיבל עליו אחריות בחמץ של נכרי? הרי אין דין שמירה לגוי. ותירץ רבי עקיבא איגר, שמדובר באופן שקיבל עליו הנפקד אחריות בפירושו. אולם לכאורה תירוצו אינו מובן, שכן גם אם הוא קיבל עליו בפירושו אחריות, מכל מקום מצינו שהפקעת הלוואתו של גוי מותרת, ואם הפקעת הלוואתו מותרת, על אף שהלוואה היא ודאי התחייבות ממונית תקפה, קל וחומר שכשקיבל עליו רק אחריות — מן הדין יוכל הנפקד להפקיע את עצמו מחיוב התשלומים. ומכיוון שכן חזרת השאלה לקדמותה: מדוע הוא חייב לבער את החמץ? הרי לכאורה לקבלת האחריות אין משמעות ממונית. ונראה להסביר, שעל אף שגם בהלוואה וגם בקבלת האחריות יכול הלווה או הנפקד שלא לשלם בפועל, אולם גם אם לא ישלם בפועל — מכל מקום החוב יהיה קיים, וכפי שמצינו לגבי גזל גוי, שגם לפי השיטה האומרת שגזל גוי מותר, מכל מקום החפץ הנגזל נשאר שייך לגוי, וכפי שכותב בעל ה"יראים", ומכיוון שהחוב נשאר קיים, לכן מוגדר הנפקד כמי שקיבל עליו אחריות, והוא מחויב בביעור החמץ. ועל פי היסוד הזה ניתן להוסיף ולתרץ את קושית הגר"א ולומר, שעל אף שאין

ביעור חמצו של נכרי – שיטת הרמב"ם

דין שמירה לגוי, מכל מקום אין הדברים אמורים אלא לעניין החיובים הממוניים הנובעים מן השמירה, ולא לעניין עצם חיוב השמירה. אמנם הנפקד אינו מחויב בתשלומים כדין שומר, אולם בעצם השמירה הוא מחויב, וכפי שסיכמו ביניהם. כפי שכאשר אין בית דין הראוי לדון – אין הדבר מפקיע את עצם חיוב השמירה, וכפי שבשמירה בבעלים יש חיוב של שמירה אף שאין חיוב של תשלומים, כך גם אצלנו יש חיוב של שמירה גם כשאין חיוב של תשלומים, ומכיוון שכן מחויב הנפקד לבער את החמץ כדין מי שקיבל אחריות, ובכך מתורצת קושית הגר"א בדרך נוספת.